MUSIQIY FOLKLORNI MUSIQA TA’LIMIGA SINGDIRISHDA HUDUDIY YONDASHUV: PEDAGOGIK ASOSLAR VA AMALIY YECHIMLAR

Sh.N.Yulyaxshiyev
Guliston davlat pedagogika instituti
“San’atshunoslik” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada musiqiy folklorni musiqa ta’limiga singdirishda hududiy yondashuvning pedagogik asoslari yoritilgan. Folklor janrlarining mahalliy xususiyatlari tahlil qilinib, talabalarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladigan amaliy metodlar va muammolarning yechimlari bo‘yicha takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: musiqiy folklor, musiqa ta’limi, pedagogik tamoyillar, kasbiy kompetensiya, hududiy yondashuv, folklor janrlari, lapar, yalla, aytishuv, terma, baxshichilik, marosim qo‘shiqlari, hududiy repertuar, folklor ansambli, ustoz-shogird an’anasi, interfaol metodlar.

Musiqiy folklor xalqning ruhiy dunyosi, turmush tarzi va estetik qarashlarini aks ettiruvchi ko‘zgudir. Alla va yor-yordan tortib dostonlargacha bo‘lgan aytim va kuylar avloddan avlodga o‘tib, milliy o‘zlikni anglashning muhim vositasi bo‘lib kelgan. Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarni tiklash, badiiy-musiqiy merosni

atroflicha o‘rganish uchun keng imkoniyatlar yuzaga keldi [Yulyaxshiyev Sh.: 9-11]. Bu jarayonda ta’lim tizimining o‘rni alohida: folklor namunalari darslarga faqat axborot sifatida emas, balki tarbiya va kasbiy tayyorgarlik vositasi sifatida kiritilgandagina ular yashovchan bo‘lib qoladi. Maqolaning maqsadi – musiqiy folklorni musiqa ta’limiga singdirishda hududiy yondashuvning pedagogik asoslarini aniqlash va amaliy yechimlarni ko‘rsatishdan iborat.

Musiqiy folklorning ta’lim-tarbiyaviy imkoniyatlari

Musiqiy folklor o‘quvchi va talabaga bir vaqtning o‘zida bir necha jihatdan ta’sir qiladi. Birinchidan, u milliy o‘zlikni, ajdodlar merosiga hurmatni tarbiyalaydi. Ikkinchidan, estetik didni shakllantiradi, eshitish, ritm va ijro ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Uchinchidan, musiqani adabiyot, tarix va urf-odatlar bilan bog‘lab, yaxlit madaniy tasavvur beradi. Masalan, terma janri pand-nasihat, odob-axloq, soz va so‘z haqidagi, ijtimoiy hayotdagi turli hodisalarga bag‘ishlangan lirik-epik she’rlardan iborat bo‘lib, uni o‘rganish orqali talaba she’riy matn va kuyning o‘zaro bog‘liqligini anglaydi [Yulyaxshiyev Sh.: 15-17]. Doston ijrochiligi esa adabiy matn, musiqa va ijrochining yuksak mahoratini birlashtirgani bois eng murakkab, shu bilan birga eng boy ta’lim materiallaridan biridir [Qosimov R.: 21-23].

Hududiy yondashuvning ilmiy asosi: folklor janrlarining mahalliy xususiyatlari

Musiqiy folklorni o‘qitishda hududiy xususiyatlarni hisobga olish muhim. 1991–2001-yillarda Toshkent, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Sirdaryo, Samarqand, Buxoro viloyatlari, Farg‘ona vodiysi va Qoraqalpog‘istonda o‘tkazilgan folklor ekspeditsiyalari qo‘shiq, terma, lapar, aytishuv va yalla tusidagi janrlar eng ommaviy ekanini ko‘rsatdi [Karomatov F.: 32-3]. Ayni paytda ashula Farg‘ona vodiysi, Toshkent, Buxoro, Samarqand va Xorazm shaharlarida, qarsak Surxondaryo, Qashqadaryo, Buxoro, Samarqand va Jizzax hududlarida, mavrigi asosan Buxoro atrofida, do‘mbira va sibizg‘a kuylari esa Surxondaryo va Qashqadaryo vohalarida keng tarqalgan [Yulyaxshiyev Sh.: 19-21].

Respublika musiqasida to‘rtta asosiy mahalliy uslub – Farg‘ona–Toshkent, Buxoro–Samarqand, Surxondaryo–Qashqadaryo va Xorazm an’analari ajratiladi. Viloyatlararo migratsiya, turmush tarzining yaqinlashuvi va ommaviy axborot vositalari ta’sirida bu uslublar o‘zaro yaqinlashmoqda. Jizzax kabi hududlarda boshqa viloyatlardan ko‘chib kelgan oilalar o‘zlarining musiqiy an’analarini ham olib kelgani sababli, mahalliy va ko‘chib kelgan an’analarning o‘zaro ta’siri kuzatiladi [Yulyaxshiyev Sh.: 22-24]. Bu holat o‘qituvchidan hududning musiqiy qiyofasini chuqur bilishni va talabalarga uni qiyosiy tahlil asosida o‘rgatishni talab qiladi.

Hududiy yondashuvning pedagogik tamoyillari

Tadqiqotlar va amaliyot asosida quyidagi tamoyillarni ajratish mumkin. Milliylik va tarixiylik tamoyili folklor namunalarini o‘z davri va madaniy muhiti bilan bog‘lab o‘rgatishni nazarda tutadi [Solomonova T.E.: 32-35]. Hududiylik tamoyili talaba yashayotgan viloyatning aytim va kuylarini ta’limning boshlang‘ich nuqtasi sifatida olishni, so‘ngra boshqa hududlarga o‘tishni talab qiladi. Nazariya va amaliyot birligi tamoyili tinglash va tahlilni jonli ijro bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan. Izchillik va uzviylik tamoyili esa maktab, kollej va oliy ta’lim bosqichlarida folklor mazmunining bosqichma-bosqich murakkablashib borishini ta’minlaydi. Nihoyat, an’anaviylik tamoyili ustoz-shogird an’anasini ta’lim jarayoniga qo‘shishni ko‘zda tutadi [Qosimov R.: 48-51].

Metod va shakllar

Amaliy jihatdan bir necha shakl samara beradi. Tinglash va qiyosiy tahlil mashg‘ulotlarida talaba turli hududlardagi bir janrga oid namunalarni solishtiradi. Jonli ijro mashg‘ulotlari, folklor-etnografik ansambllar faoliyati va ko‘rik-tanlovlar bilimni amalda mustahkamlaydi; xalq ijodiyotining turli ko‘rik-tanlovlari, Navro‘z va Mustaqillik bayramlari bunga qulay imkoniyat yaratadi [Yulyaxshiyev Sh.: 30-35]. Talabalarning ilmiy-amaliy safarlarga chiqib, aytim va kuylarni yozib olishi, so‘ngra ularni tahlil qilishi tadqiqotchilik ko‘nikmasini shakllantiradi. Interfaol metodlar – muhokama, guruhli loyiha, marosimni sahnalashtirish – mavzuni jonli va esda qolarli qiladi. Bilimni baholashda nazariy javobdan tashqari, talabaning ijro mahorati va hududiy repertuarni bilish darajasi ham inobatga olinishi lozim.

Muammolar va amaliy yechimlar

Mavjud muammolar ham e’tiborga loyiq. Ayrim marosim va urf-odatlarning ijtimoiy mohiyati susayishi tufayli ular bilan bog‘liq aytimlar o‘z dastlabki vazifasini yo‘qotib, «nomarosim» xalq musiqasi guruhiga o‘tmoqda, ba’zi namunalar esa unutilish arafasida [Yulyaxshiyev Sh.: 49-53]. Og‘zaki an’anadagi namunalarning ko‘pi notalashtirilmagani sababli o‘quv materiallari yetarli emas, o‘qituvchilarning hududiy repertuarni bilishi ham turlicha.

Istiqbolda quyidagi yo‘nalishlar muhim: hududiy folklor namunalarini o‘z ichiga olgan o‘quv-metodik majmualar yaratish; audio va video yozuvlar, notalar va izohlarni jamlagan raqamli arxiv tashkil etish; baxshi, hofiz va xalq ijrochilarini ta’lim jarayoniga jalb etish; talabalar ilmiy to‘garaklari va folklor ekspeditsiyalarini yo‘lga qo‘yish [Karomatov F.: 47-51]. Bunday chora-tadbirlar musiqiy folklorni zamonaviy ta’limning ajralmas qismiga aylantiradi.

Xulosa

Musiqiy folklor musiqa ta’limi uchun nafaqat mazmun manbai, balki tarbiya va kasbiy shakllanish vositasidir. Uni samarali singdirish uchun hududiy yondashuvni asos qilib olib, milliylik, nazariya va amaliyot birligi, izchillik hamda an’anaviylik tamoyillariga tayanish, interfaol va amaliy metodlardan foydalanish, hududiy repertuarni o‘quv dasturlariga kiritish hamda raqamli resurslarni rivojlantirish zarur. Shu yo‘l bilan bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari milliy merosning bilimdon va faol targ‘ibotchisiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karomatov F. O‘zbek xalq musiqa merosi. Yigirmanchi asrda. II tom. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1985.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentyabr.
3. Qosimov R. An’anaviy ijrochilik. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2007.
4. Solomonova T.E. O‘zbek musiqasi tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1981.
5. Yulyaxshiyev Sh. O‘zbek xalq musiqa ijodi. – Toshkent, 2024.
6. Yunusov R. O‘zbek xalq musiqa ijodi. II. – Toshkent, 200_.